

Иван Радев (В. Търново, България)

РЪКОПИСЕН СБОРНИК НА СТОЯН КОВАНЛЪШКИ ОТ 1784 г.

Книжовният живот у нас от края на XVIII и началото на XIX в. се обогатява и чрез усилията на книжовници, които не съумяват да се издигнат до нивото на мислене и творчески търсения на Паисий Хилендарски и Софроний Врачански. Но техните прояви идват да защитят закономерния характер на тежнеенето към културно-просветна възмога, уплътняват картината на народностна пробуда, открояват връзката между водещите идеи на времето и масовия вкус и интереси на българина — техен съвременник. Неотделимо от традициите на XVIII в., творчеството им по своему илюстрира преходността на формите и идейния заряд на духовния живот. Двама от книжовниците, които литературната наука обобщава с понятието „съвременници на Паисий“, са от Търновско — Дойно Граматик и Стоян Кованлъшки. Те са сред представителите на дамаскинарския тип творческа реализация. След срещата си със Софрониевия ръкопис на „История славянобългарска“ от 1781 г. се нареждат сред преписвачите на тази творба, поставила началото на новата българска литература. Но така досягаме техния облик от гледната точка на общонационалната „мярка“ и критерии за присъствие. А делото им има и други, „регионални“ измерения — във връзка с няколко десетилетната проповедническа, книжовна и подбудителна работа на тези и на подобни на тях скромни възрожденци: в Кованлъка, в Елена... Резултатите от този тип дейност невинаги се съпровождат от значителни и многобройни книжовни прояви, но е факт, че те залягат в основата на осъществения прелом в съзнанието на българина, в отгравения към него повик за гражданска активност. Без незабележимите, всекидневни натрупвания на враждани идеи от подобно естество е трудно да си представим процеса на ренесансово съзряване и възход на литературата ни през десетилетията на XIX в. Но тук, по конкретен повод, ще се спра само на Стоян Кованлъшки.

Още Никола Станев в „История на търновската предбалканска котловина“, като характеризира духовния живот в с. Пчелище през Възраждането, отбелязва големия дял на Ст. Кованлъшки и продължава: „Неговото книжовно дело би трябвало да се проучи по-основно.“¹ Тази задача изпълни проф. Б. Ст. Ангелов, като в книгата си „Съвременници на Паисий“ отреди специално място на делото на този скромен книжовник в панорамата на книжнината от края на XVIII и началото на XIX в.² Когато засяга въпроса за творческите му прояви, той подчертава: „Плод на такова съзнание са и познатите днес негови четири ръкописа. Има основание да се предполага,

¹ Вж. Н. Станев. История на търновската предбалканска котловина. В. Търново, 1942, с. 79

² Вж. Б. Ст. Ангелов. Съвременници на Паисий. Т. I. С., 1963, с. 118—126.

че той е автор и на други ръкописи, които са изчезнали или все още не са открити³. И характеризира четирите известни труда на книжовника: 1. Препис на „История славянобългарска“ от 1783 г.; 2. Дамаскин от 1796 г.; 3. Дамаскин от 1799 г.; 4. Упътвания за евангелските четива в Дряновския манастир от 1792 г.

В същност предположението на изтъкнатия изследвач за други трудове на поп Стоян нанстина се потвърждава. В Окръжна библиотека — В. Търново се съхранява още един ръкопис, който е създаден от ръката на Ст. Кованлъшки⁴.

Кое ни дава основание да определим авторството на въпросния ръкописен сборник и да го свържем с познатия дамаскинар от с. Пчелище? Подобно на известните приписки към преписа на „История славянобългарска“ от 1783 г. и „Дамаскина от 1795 г.“ и тук на вътрешната страна на задната корица на ръкописа срещаме изричното уточняване: „сѧ книжица исписа и поверза поп Стоян от село Кувалнакъ в лето 1784 в месеца мая.“ Почеркът на преписката е сходен с основната част на ръкописа, както и с почерка по факсимилетата на други авторизирани негови ръкописи. Така че свързването на разглеждания сборник с делото на Стоян Кованлъшки е безспорно. Но на същата подвързийна кора под приписката на поп Стоян срещаме друга със следното съдържание: „Да се знай сѧ слово... писа Душко граматик от село Джюлюница в лето 1784 в месеца мая.“ Тя подтиква към известни предположения, вече във връзка със съдържанието на ръкописния сборник, за което ще стане дума.

Разглежданият ръкописен сборник от 1784 г. е съставен от две съчинения. И двете имат религиознопроповеднически характер, като са застъпвани широко в цялата наша дамаскинска книжнина. Интересното е, че първата творба не е писана от Стоян Кованлъшки. Въпросът е за „Памят светаго и славнаго великомученика Георгия“ („Във времето на Диоклетиана царя от Кападокия...“).⁵ Можем с известни основания да предположим, че неин преписвач е „Душко граматик от село Джюлюница“ — непознат за мен книжовник от края на XVIII в.

Второто съчинение, което заема основната част на описвания сборник (л. 1—78), е „Житие преподобнаго отца нашего Василия Новаго“ с начало: „Во дни благочестивих царей греческих Лва премудраго и Александра Брата его синове Василия царя Македона в десетое лето царствование тяхно царския слуги някой — от азийския страни повелением царским...“. От л. 24 започва включеното „Слово преподобной Теодоре“ с описание на двадесетте ѝ митарства. На всеки лист с червено мастило е вписано заглавието на съчинението.

Какво друго е отличително за ръкописния сборник, „поверзан“ в 1784 г. от поп Стоян Кованлъшки? В тоя си вид той съдържа 4 л. непагннирани и 78 л. с буквена пагинация, като липсва краят на „Житие на Василий

³ Вж. Б. Ст. Ангелов. Цит. книга, с. 118.

⁴ Ръкописният сборник е подарен на библиотеката в 1939 г. от свещеник-иконом Теодор Хлебаров. Сред старопечатните книги на библиотеката се намира още един ръкописен дамаскински сборник с по-богато съдържание, запазен, където се среща само приписката „Сю буквар на поп Мартин от село Самоводене“, и който включва следните слова: 1. Слово на св. Ефросим; 2. Слово на св. Иван Златоуст; 3. Слово на пресвета Богородица; 4. Слово за получене на християните; 5. Слово от Петър митаря; 6. Слово в святей велики четверток; 7. Слово за второто пришествие. В началото на тоя сборник са включени цикъл богослужебни песни (до 11 л.).

⁵ Според Б. Ст. Ангелов тази творба се среща в Дамаскина на Ст. Кованлъшки от 1796 г. (Вж. цит. книга, с. 123).

Нови“. Липсва също л. 30, а между л. 25 и л. 27 е вмъкнат един лист, където с друг почерк е запълнен текстът на л. 26. Първите четири листа на сборника, които са непагинираните, са заети от словото за „великомученик Георги“. Печеркът на Стоян Кованлъшки и на Душко Граматик е школуван — с големи различия един от друг, езикът е новобългарски, близък до народноразговорната реч. Форматът на сборника е 155/100 мм, всяка страница е изпълнена от 14 реда. На първата вътрешна подвързийна корица доста неумело, но с подробности, срещаме рисунката на светец, държащ в дясната си ръка кръста, в лявата — книгата.

Цялостното състояние и вид на ръкописния сборник от 1784 г. редицата имена и бележки по него показват, че е преминал през много ръце. Личат имената „Димитър, поп Станю, Михайл“, също: „От ресен Парашкива тислими...“ и др.

За съжаление литературната ни наука досега не е привличала дамаскинарския сборник на Стоян Кованлъшки от 1784 г. при характеристиката на дамаскинската книжнина от края на XVIII в., когато е трябвало да изясни обема и значението на делото му. Само Никола Станев казва нещо, което, независимо от неточно посочената дата, от изричното указание за наслов, вероятно се отнася за разглеждания тук сборник: „В народната библиотека във В. Търново се съхранява ръкопис, озаглавен „Дамаскин“, изписан и подвързан от поп Стоян от село Кувалнак в лето 1784, месец май.“⁶ А е нужно изследвачите на дамаскинската литература да го привлекат, когато изграждат творческия портрет на Стоян Кованлъшки. Защото въпросният сборник е създаден непосредствено след преписа на „История славянобългарска“ (1783) и за сега е първият дамаскин на този заслужил книжовник от търновския край. Още повече, че останалите две негови съчинения от подобно естество, които се знаят, не се намират в България — дамаскинът от 1796 г. се пази в библиотеката на Академия на науките в Ленинград, а дамаскинът от 1799 г. — в библиотеката на Румънската академия на науките, Букурещ.⁷

⁶ Вж. Н. Станев. Цит. книга, 77.

⁷ Вж. Б. Ст. Ангелов. Цит. книга, с. 123—124.